

Ігор Жалоба

д-р. іст. наук, проф., старш. наук. співроб.
Інститут історії України НАН України
01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4
E-mail: i_zhalo@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5364-4518>

Ігор Піддубний

д-р. іст. наук, доц.
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
58000, Україна, Чернівці, вул. Кафедральна, 2
E-mail: i.piddubnii@chnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9453-5481>

ВНУТРІШНЬО- ТА ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ РУМУНІЇ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1921 року (за донесеннями австрійської дипломатичної місії у Бухаресті)

Стаття має на меті висвітлення внутрішньо- та зовнішньополітичних процесів у королівстві Румунія в першій половині 1921 р. на основі донесень, підготовлених посланником Австрійської Республіки Вільгельмом Шторком, значна частина яких запроваджується до наукового обігу вперше. При написанні статті авторами використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема архівної евристики. За результатами проведеного дослідження констатовано, що на першу половину 1921 р. внутрішньополітична ситуація в Румунії виглядала напруженою, але контрольованою. Уряд, розуміючи невідворотність змін, здійснював аграрну реформу і впорядковував церковні відносини, паралельно здійснюючи послідовну політику румунізації територій, які були включені до королівства за результатами Першої світової війни. Для запобігання внутрішньому розбрату вживалися заходи забезпечення від діяльності керованих ззовні партій, як це було з новозаснованою Комуністичною партією, на що зверталася увага дипломатів. Одночасно, робилося все, щоб порозумітися з сусідами, забезпечивши себе від непорозумінь із ними та від загрози залишитися сам на сам у разі більшовицького вторгнення. Тут вдалося укласти відповідні угоди, підписати протоколи про наміри чи, принаймні, досягти

значного прогресу в переговорах. Прикладом подібного успіху вважається польсько-румунська угода про оборонний союз та спільний захист від ворога зі сходу. Послідовнішими виглядали дії, спрямовані на створення оборонного союзу для захисту від Угорщини, до якого були залучені інші зацікавлені держави. Одним із способів закріпити дії дипломатів стало укладення в 1921 р. шлюбів між представниками румунської і грецької династій. Ця практика продовжиться і укладенням шлюбу між представницею румунської та представником сербської династії трохи згодом. Єдине, що не вдалося, так це порозумітися з радянською Росією, відповідно вирішити два ключових завдання – досягти визнання від більшовиків включення до складу Румунії Бессарабії та повернення золотовалютного запасу, розтрату якого більшовики заперечували.

Ключові слова: Австрія, Румунія, Бессарабія, Буковина, радянська Росія, Польща, Угорщина, Болгарія, більшовизм, посланник, дипломатична місія, Вільгельм Шторк, Алоїз Фольгтрубер.

Ihor Zhaloba

Doctor of History, Professor, Senior Researcher
Institute of History of Ukraine
the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Mykhailo Hrushevskiy Street, Kyiv, 01001, Ukraine
E-mail: i_zhalo@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5364-4518>

Ihor Piddubnyi

Doctor of History, Associate Professor
Chernivtsi Yurii Fedkovich National University
2, Cathedral Street, Chernivtsi, 58000, Ukraine
E-mail: i.piddubnii@chnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9453-5481>

ROMANIA'S DOMESTIC AND INTERNATIONAL POLITICAL SITUATION IN THE FIRST HALF OF 1921 (According to the Reports of the Austrian Diplomatic Mission in Bucharest)

This article finds out the main internal and international political events and processes in the Kingdom of Romania in the first half of 1921 covered at the reports of the envoy, later the Ambassador, of the Republic of Austria Wilhelm Stork, much of which is introduced into scientific circulation for the first time. In writing the article, the authors used general scientific and special methods, including

archival heuristics. According to the results of the study, it was stated that in the first half of 1921 the internal political situation in Romania looked tense, but controlled. At that time were taken measures to prevent events of internal strife, as was the case with the newly formed Communist Party, being controlled externally, fact, which drew the attention of diplomats.

The Government, comprehending the inevitability of changes, carried out agrarian reform and streamlined church relations, while pursuing a consistent policy of Romanianization of the territories that were included in the kingdom after the First World War. At the same time, everything was done to get along with the neighbors, protecting themselves from misunderstandings with them and from the threat of being left alone in the case of a Bolshevik invasion. It has succeeded in either concluding relevant agreements, signing protocol of intentions or making significant progress during the negotiations.

An example of such success was the Polish-Romanian agreement on a defense alliance and joint defense against the enemy from the east. The actions aimed at creating a defense alliance for protection against Hungary, in which other interested states were involved, seemed more consistent. One of the ways to consolidate the actions of diplomats was the conclusion in 1921 of marriages between members of the Romanian and Greek dynasties. This practice will continue with the marriage between a representative of the Romanian and a representative of the Serbian dynasty later more.

The only thing that failed was to reach an agreement with Soviet Russia, respectively in two main tasks - to achieve recognition by the Bolsheviks of the inclusion of Bessarabia in Romania and the return of Romanian gold and foreign exchange reserves, the waste of which the Bolsheviks denied.

Keywords: *Austria, Romania, Bessarabia, Bukovina, Soviet Russia, Poland, Hungary, Bulgaria, Bolshevism, envoy, legation, Wilhelm Stork, Alois Vollgruber.*

Перша світова війна змінила розстановку сил на політичній арені кожної із європейських держав та сильно вплинула на їх внутрішньополітичну ситуацію. У цьому відношенні не була винятком і Румунія, де, зокрема, 1917 р. було ухвалено рішення про скасування куріальної виборчої системи та перехід до загального й таємного виборчого права.

Упродовж 1919-1921 рр. головним завданням у цій країні ставало утримання ситуації під контролем, встановлення системи, яка би змогла керувати політичним процесом. Румунія, розширена за рахунок нових територіальних надбань, мала узаконити свої нові кордони в рамках нових міжнародних угод та відстояти їх перед тиском сусідніх держав.

Метою статті є висвітлення внутрішньо- та зовнішньополітичних процесів у королівстві Румунія в першій половині 1921 р. на основі донесень, підготовлених посланником Австрійської Республіки Вільгельмом Шторком,

значна частина яких запроваджується до наукового обігу вперше. При написанні статті авторами використано загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема архівної евристики.

Докладний аналіз історіографії політичних процесів у Румунії міжвоєнного періоду міститься в монографії одного зі співавторів статті – І. Піддубного¹. Тому у статті ми виділимо лише ті праці, які, на наш погляд, є важливими в контексті цієї публікації. Так, питання становища територій, які були включені до Королівства Румунія за результатами Першої світової війни, зокрема Буковини й Бессарабії, як і питання їхнього місця в дипломатії міжвоєнного періоду піднімалися істориками, політиками буквально слідом за подіями, що відбувалися. 1923 р. вперше було видано працю І. Ністора «Історія Бессарабії», де глава 8 присвячена подіям у Бессарабії 1917-1918 рр., тобто боротьбі за автономію Бессарабії, проголошення республіки та приєднання до Румунії². У сучасних перевиданнях у книзі міститься розділ, присвячений становищу Бессарабії у складі Румунії, де можемо знайти матеріал, що стосується різних моментів, згадуваних у донесеннях австрійського посланника³. На відміну від дослідження І. Ністора, праця дипломата Д. Джеблеску містить дані, що стосуються дипломатичної боротьби навколо Бессарабії. Особливістю праці є те, що в ній наводяться матеріали, які раніше не публікувалися, зокрема, витяги з Архіву Міністерства закордонних справ Румунії. Відповідно розділом подано й питання, про які згадує в повідомленнях посланник В. Шторк. Зокрема інформацію про румуно-радянські переговори, що велися у 1918-1924 рр., до початку румуно-радянської конференції у Відні. Отже, тут задокументовано угоду Авереску-Раковскі, переговори, які велися між Д. Н. Чіоторі та М. М. Литвиновим у Копенгагені, пізніші переговори Т. Йонеску й А. Авереску з радянським керівництвом (1920), переговори Г. Фіلالіті з Л. М. Караханом у Варшаві (1921), де ми можемо бачити намір Румунії порозумітися з Радянською Росією. Також міститься інформація про конференції у Генуї, Гаазі, Лозанні⁴. З сучасних румунських авторів, що вивчають історію міжвоєнного періоду, можемо виділити Д. Гренчука, який присвятив одне зі своїх досліджень становищу українців у складі Королівства Румунія. Принаймні тут розглянуто, серед інших, питання демографії українців на Буковині, проведення аграрної реформи, отримання освіти, діяльності преси й церкви та політичної діяльності на основі етнічної ідентичності⁵. Не втрачає значення праця Ш. Чуботару, присвячена повсякденному життю королівського двору Румунії⁶. Із діяльністю представників королівської родини в нових умовах після війни знайомить читачів у II томі своєї праці Й. Скурту. Він приділяє увагу тим питанням, які вже висвітлювалися в румунській історіографії, і торкається тем, що почали обговорюватися після грудневої революції 1989 р. в Румунії. Висвітлюючи питання внутрішньополітичного життя країни, він

будує виклад за періодами діяльності урядів⁷. Також дослідник взяв участь у написанні спільної з Г. Бузату роботи, де, зокрема, окремий розділ присвятив політичному життю Румунії у 1918-1922 рр.⁸ Питання укладення польсько-румунського договору 1921 р. стало темою для обговорення у «Revista de istorie militară» Інституту політичних студій оборони та військової історії⁹.

В українській історіографії можемо також виділити низку студій, корисних при вивченні періоду кінця 10-х – початку 20-х років ХХ ст. Так, досить гостру критику ситуації на Буковині у 1920-х роках містить праця Г. Піддубного. Вона стосується не стільки зовнішньополітичних, скільки внутрішньополітичних подій у краї¹⁰. Зовнішньополітичні події, боротьба за Буковину на Паризькій мирній конференції у 1919-1920 рр. подана в колективній праці зарубіжних українських істориків¹¹. Питання дипломатичної боротьби навколо Буковини й Бессарабії у першій половині ХХ ст. розглядає у своїй праці С. Гакман¹². Близькими до неї є колективні праці чернівецьких істориків, у яких представлені дослідження та публікації документів, що стосуються місця Буковини й Бессарабії в міжнародних відносинах першої половини ХХ ст., зокрема й діяльності дипломатичних установ¹³.

Питанням міжнародних відносин присвячено й низку публікацій українського історика Я. Попенка¹⁴. Однією з останніх розвідок з історії Румунії міжвоєнного періоду є стаття Д. Бондаренко, в якій він висвітлює протистояння більшовицькій агресії у Румунії 1918-1920 рр.¹⁵. Як буде видно з подальшого викладу, більшовицька загроза розглядалася в урядових колах Румунії і в 1921 р. як одна з ключових.

Після вступу Румунії у війну на боці Антанти й розірвання дипломатичних відносин з Австро-Угорщиною її інтереси в Бухаресті представляла швейцарська дипломатична місія. З 1920 р. започатковуються контакти між Королівством Румунія та республіканською Австрією, коли до Бухареста був направлений Гайнріх Соммаруга як «делегат Державного відомства зовнішніх справ при економічній комісії в Румунії» з «квазі-відомчими функціями»¹⁶. А вже 18 грудня 1920 р. до Бухареста прибувають Вільгельм Шторк і секретар місії Алоїз Фольгрубєр¹⁷.

Про Вільгельма Шторка та Алоїза Фольгрубєра відомо мало, й інформація переважно міститься в різного роду довідково-енциклопедичних виданнях. Вільгельм Шторк народився 24 липня 1868 р. у Відні в сім'ї надвірного радника Йозефа Шторка (про матір даних не зустрічали). Після гімназії вступив до ц. к. Академії східних мов, попередниці нинішньої віденської Дипломатичної академії, навчання в якій завершив 15 вересня 1893 р. Свій дипломатичний шлях розпочав у жовтні 1894 р. як консульський учень. З грудня 1896 р. – у консульстві Порт-Саїду (Єгипет), звідки наприкінці 1897 р. переведений до Лондона, де з вересня 1898 р. призначений виконувачем обов'язків керівника генконсульства та комерційної канцелярії

тамтешнього посольства. З червня 1900 р. призначений у дипмісію столиці Чорногорії м. Цетинє, з якого у вересні 1902 р. переведений до генконсульства у Софії. У січні 1907 р. направлений у дипмісію в Белграді, з якого його переведено в дипмісію в Пекіні у вересні того ж року. Далі коротке перебування в Константинополі з червня по жовтень 1912 р., після чого його направили знову до Белграда радником посольства. На цій посаді В. Шторка застали події у Сараєво та оголошення Австро-Угорщиною ультиматуму Сербії. 25 липня 1914 р. В. Шторк полишає Белград¹⁸. Під час війни перебував як у армії, так і виконував різні доручення МЗС Австро-Угорщини. Після розпаду монархії поступив на службу до Державного відомства зовнішніх справ (з 1920 р. – федеральне Міністерство зовнішніх справ) Австрійської Республіки, працюючи в політичній секції цієї установи¹⁹. 1920 р. отримує ранг Надзвичайного Посланника та Повноважного Міністра і призначається очільником австрійської місії у Бухаресті, де він обіймав цю посаду з 19 грудня 1920 р. і до кінця 1922 р.²⁰

Отже, до свого призначення в Бухарест В. Шторк мав значний дипломатичний і життєвий досвід, а документи, підготовлені ним, ставали предметом публікації істориків. Мабуть, найвідомішою є його телеграфічна депеша від 29 червня 1914 р. про вбивство Франца-Фердинанда в Сараєво²¹. Щодо періоду діяльності В. Шторка в Бухаресті, то 1962 р. до 4-го тому публікацій Східноєвропейського дослідного інституту імені В'ячеслава Липинського, підготовленого о. Теофілом Горникевичем і присвяченого подіям в Україні 1914-1922 рр., увійшли донесення австрійського посланника від 6 жовтня, 9, 15 та 17 листопада. Вони стосувалися можливого повстання в радянській Україні, планів зі створення самостійної України як буферної держави до більшовицької Росії тощо²². У вже згадуваному чернівецькому виданні матеріалів і документів, присвячених зовнішнім впливам та внутрішньому розвитку Буковини 1918-1940 рр., також містяться донесення з австрійської місії у Бухаресті до Відня від 10 та 20 лютого 1921 р. в українському перекладі²³. 2016 р. опубліковано німецькою й українською мовами донесення від 5 березня 1921 р. «Ситуація на Півдні Росії з особливою увагою на становище військовополонених». Воно, власне, складалося зі зведення даних про ситуацію у більшовицькій Росії, підготовлене д-р Баціл'єрі, уповноваженим міжнародного Червоного Хреста²⁴.

Алоїз Фольгрубер був значно молодшим за свого старшого колегу (народився 17 серпня 1890 р.) і до початку Першої світової війни встиг 1913 р. закінчити Консульську академію та піти служити в армію, але не встиг приступити до дипломатичної служби. Така нагода відкрилася йому лише 1918 р., і до свого прибуття у Бухарест А. Фольгрубер встиг попрацювати в консульствах Бреслау (Вроцлава) і Дортмунда та в австрійській дипломатичній місії у Празі²⁵.

По прибутті до Бухареста румунська сторона поселила В. Шторка та А. Фольгрубера в готель «Metropol», центральне опалення якого було несправним. 22 грудня вони переселяються в готель «Boulevard», а 24 грудня 1920 р. В. Шторк вручає свої вірчі грамоти. 28 грудня 1920 р. відкрита канцелярія дипмісії. Вона попередньо розташовувалася у швейцарському представництві, оскільки старий австро-угорський палац дипмісії був зайнятий румунським міністерством праці. 19 січня 1921 р. канцелярія розташувалася в господарському крилі колишньої австрійсько-угорської дипмісії. 4 лютого 1921 р. швейцарський посланник, який представляв угорські справи, передав їх диппредставникові Угорщини. У березні 1921 р. угорська місія розмістилася у 5-ти кімнатах консульського крила. І лише після того, як 22 червня 1922 р. румунське міністерство праці остаточно звільнило використовувані ними кімнати, розпочалися ремонтні роботи. До цього були вже започатковані контакти з угорською стороною про поділ будівлі, остаточне порозуміння про який досягли лише 1935 р.²⁶.

Прибуття посланника Австрійської Республіки відбулося в умовах, коли в Румунії ще були відчутними наслідки війни й окупації. Як відомо, під час війни Румунський національний банк змушений був вивезти золото з країни, переправивши його на російську територію. Дещо пізніше до нього додалися й коштовності королівської родини, вивезені з Ясс. Вже на початку 1920-х років вартість золотого запасу оцінювали в понад 315 млн франків. Зрештою керівництво більшовицької Росії звинуватили в тому, що виплати Німеччині на підставі положень Брест-Литовського миру воно робило з золотого запасу Румунії. Це золото по війні почало перекочовувати в західноєвропейські банки як репарації Німеччині, Франції та Великій Британії, що на весну 1920 р. демонструвало наявність у цих банках досить великих сум у румунському золоті²⁷.

Проблемою виявилася й фінансова криза, яка в середині червня 1920 р. знецінила лей і змусила керівництво країни погодитися на використання в обігу валют трьох держав. Так, приєднання Бессарабії та відсутність нових купюр змушувало користуватися російськими рублями. До існуючої у краї грошової маси долучалися і гроші, які потрапляли контрабандою. Зокрема, про один із випадків згадує Ч. Е. Кларк. Він повідомляє про переліт французького літака з Константинополя до Бухареста 22 червня 1920 р. і про наявність на борту літака 700 000 «керенок» та 171 385 «романовських» рублів. У травні 1920 р. в локомотиві «Східного експресу» на кордоні з Угорщиною виявили 1,5 млн крон. Мала місце контрабанда крон і на території Буковини. Відчувалися й наслідки потреби сплати контрибуції Німеччині в роки війни, коли було випущено 225 млн леїв²⁸.

Тож посланник з Австрії В. Шторк мав подолати складний шлях та зазнати певних труднощів у країні діяльності. Як зазначено у його звіті, подорож до

Бухареста була обтяжливою і тривала 8 днів. Дорогою він скористався нагодою, щоби відвідати давніх колег у Будапешті – міністра зовнішніх справ графа Чаки та керівника політичної секції цього міністерства К. фон Каню. Він мав також розмову з угорським посланником у Відні Г. А. Гратцем²⁹, який у цей час перебував у Пешті. Під час бесід він переконався в тому, що становище Угорщини було не менш важким, ніж Австрії. Також посланник мав нагоду спостерігати наслідки діяльності уряду Бели Куна та бойових дій, які вели румунські частини на території Угорщини. Доволі тривалою (5 днів) виявилася подорож Ардялом, адже посланник відзначав повну дезорганізацію румунських залізниць³⁰. Тут він був повністю правим, адже з країни було виведено значну частину рухомого складу. Кризу на залізниці не виправили і 1921 р., коли почали замовляти локомотиви у США та низці європейських країн. Принаймні на грудень 1920 р. залізницю у країні обслуговували 1375 паротягів, тоді як у 1915 р. на лініях їх було 3555³¹. Також складною була ситуація із залізницею у Бессарабії, де у 1919 р. на лініях перебували 29 паротягів, а у 1920 р. – 130. Це суттєво впливало і на час у дорозі, зокрема у 1919 р. дорогу з Кишинєва до Чернівців долали за 27 годин, а вже у 1930 р. – за 15 годин³².

Прийом посланника В. Шторка в Бухаресті міністром закордонних справ Таке Йонеску (міністр в уряді А. Авереску з 13 червня 1920 по 11 грудня 1921 р.; впродовж 17 грудня 1921–17 січня 1922 р. – голова уряду) був, за його словами, «якнайлюбезніший». Свій позитивний вплив справило давнє знайомство з міністром Королівського двору, колишнім повноважним посланником Н. Мішу. Важливе місце в оцінці ситуації у Румунії посідали два положення – неповне примирення угорців усередині країни з ситуацією та загроза можливого вторгнення більшовиків у Бессарабію. Останнє змушувало румунське військове командування проводити перекидання військових залізницями, що нагадувало «жваво військовий час»³³. Та зрештою для обох країн налагодження дипломатичних відносин було важливим. Укладений країнами торговельний договір дав змогу Румунії отримувати з Австрії промислові товари, тоді як в обмін туди йшли продукти сільського господарства й сировина³⁴.

Наскільки зацікавленою була Румунія в дотриманні європейськими країнами умов миру свідчить і таємне повідомлення посланника В. Шторка щодо реакції у Румунії на заворушення в Австрії і можливість злиття з Німеччиною. У королівстві дивилися на таке як певну загрозу територіальній цілісності «щойно переформатованої» країни, тоді як для Австрії, у цей період, аншлюс видавався способом порятунку³⁵. На додачу до цього в іншому донесенні посланник В. Шторк відзначав значно привілейованіше становище німецького посольства, яке розпочинало свою діяльність у Румунії з лютого 1921 р., пояснюючи цю ситуацію залежністю країни від німецького машинобудування³⁶.

Доцільно вказати на зацікавлення посланником і ситуацією з діями по-віреного у справах Угорщини фон Гори, який у лютому 1921 р. був прийня-тий королем Фердинандом. Король приділив увагу питанням економічних взаємин, обійшовши питання часів війни. Прийом королем фон Гори дав угорцям сподівання на можливість направити до Румунії посла та очікувати на прийняття в Будапешті посла Румунії барона Стирчі, який 15 лютого від-був до Будапешта. Все це мало означати погодження угорців на встановлені внаслідок війни кордони³⁷.

Розпочавши доволі швидко свою діяльність, посланник В. Шторк спра-ведливо оцінив і дії голови уряду Болгарії Александра Стамболійського. Хоча він, під час візиту до Бухареста, і визнавав провину Болгарії, все ж міг погодитися, в разі допуску Болгарії до Егейського моря, на вступ країни до оборонного союзу держав, спрямованого на захист від більшовиків. У даній конфігурації до нього мали приєднатися Фінляндія, Польща, Румунія і Гре-ція³⁸. Щоправда у 1920-1921 рр. відкритим залишалося питання про діяль-ність болгарських комітаджів у Добруджі та Сілістрії, і його намагалися врегулювати, співпрацюючи зі А. Стамболійським³⁹.

Появу Греції у союзі ми розцінюємо не випадковою, принаймні з при-чини шлюбів, які уклали в 1921 р. принцеса Єлизавета та принц Георг Грецький і принц Кароль та принцеса Елена Грецька⁴⁰. Певний поспіх у діях влади був пояснений В. Шторком очікуванням можливого нападу більшо-виків на Румунію. Сам посланник бачив стурбованість у торгових та фінан-сових колах та наполягання румунських військових на необхідності підтримання високої боєготовності. Це, щоправда, тягло за собою значні військові видатки, забезпечуючи при цьому високу платню офіцерському складу. Посланник відзначав, що, на думку дипломатів, більшовицька за-гроза навесні є значно меншою, ніж була у грудні. Оцінював він і розташу-вання військових підрозділів у Бессарабії, відзначаючи їхню мобільність за рахунок наявності кавалерії. При цьому, характеризуючи ситуацію в Бесса-рабії, посланник В. Шторк наголошував на відсутності тут гарних доріг. Це ж підтверджував у своїй роботі 1923 р. І. Я. Ністор. Та попри це посланнику можливим бачився рейд червоної кінноти, у випадку ведення бойових дій, тилами румунської оборонної лінії на р. Дністрі. Посланник В. Шторк також став свідком переговорів між польською та румунською сторонами, які ве-лися в січні 1921 р. і які, зрештою, привели до укладення польсько-румун-ського оборонного союзу⁴¹.

Як свідчить донесення від 3 березня 1921 р., процес був досить трива-лим і невизначеним за результатом. Граф Євстахій Сапега перебував у Бу-харесті з 28 лютого і став учасником низки урочистостей. 1 березня у Міністерстві закордонних справ Т. Йонеску влаштував зустріч представни-ків дипломатичних місій (великий чай) – доволі традиційну форма прийому.

Настрої у політичному середовищі були відзначені повіреним у справах А. Фольгрубером як дружні до польської сторони, що пояснювалося спільністю інтересів двох країн. Щоправда існувало й переконання, що Є. Сапега не зможе підписати договір, оскільки існує певна нечіткість із визначенням кордонів, тоді як зобов'язання надавати допомогу залежать від визначення таких. Також визнавалася зацікавленість Франції у підписанні цього двостороннього договору⁴².

У звіті на середину березня 1921 р. про страх перед більшовицьким вторгненням уже не йдеться, оскільки з 1 квітня 1921 р. королівським декретом армія переводилася в режим мирного часу. Про сам договір між двома країнами говорили як про оборонний союз, призначений уникнути радянської агресії проти однієї зі сторін. Відкритою для повіреного у справах А. Фольгрубера в цьому питанні залишалася домовленість про східний кордон, його визнання⁴³. Сам договір укладався на 5 років і 1926 р. був продовжений на новий термін.

Повертаючись до одруження членів королівської родини, зазначимо що вони в румунській пресі описувалися в урочистому стилі. Для прикладу одна з публікацій у календарі газети «Glasul Bucovinei» докладно описувала події одруження принцеси Єлизавети зі спадкоємцем престолу Греції, герцогом Спарти Георгом, яке подавалося як результат глибокої симпатії Єлизавети та Георга. Ставлення мешканців столиці до події описували як захопливе, а саму столицю представляли урочисто вбраною на день весілля 27 лютого 1921 р.⁴⁴. Щоправда в повідомленні австрійського повіреного у справах А. Фольгрубера від 2 березня 1921 р. йшлося про відсутність надзвичайної радості в населення Бухареста з приводу вінчання й навіть про критику тієї помпезності й видатків, які були зроблені у зв'язку з весіллям. Спокій під час урочистостей мали забезпечити військові підрозділи, які розташовувалися за маршрутом проходження королівського кортежу. Вже 10 березня 1921 р. в Атенах відбулося одруження принца Кароля з принцесою Еленою, яких вінчав партрїарх Александрійський Фотій за участі митрополита Атен та єпископів, і про яке згадував у донесенні 2 березня А. Фольгрубер⁴⁵.

Напередодні одруження принцеси Єлизавети та принца Георга до столиці, як повідомляв А. Фольгрубер, прибули представники різних місій, які не встигли вступити у повноваження. Першим став посланник Чехословацької республіки Веверка, слідом за яким вірчі грамоти вручив посланник Німеччини Г. Фрайтаг, призначений після відхилення румунським урядом кандидатури фон Люціуса. Було замінено посланника Королівства сербів, хорватів і словенців, яким став Чолак Антіч, та посланника Греції Софіаноса на Панаса. Незмінним залишався статус представників США, Фінляндії та Угорщини, які діяли як повірені у справах⁴⁶.

До цієї інформації слід додати спостереження посланника В. Шторка, який відзначав, що монархія перебуває в Румунії дещо у складному становищі. Це проявилось, наприклад, у заяві міністра закордонних справ про його республіканські переконання й одночасно монархізм, якщо питання стосувалося консолідації країни. Проте ці республіканські переконання радше були відгуком на поведінку принца, на якого недарма склали карикатури, що потім циркулювали в парламенті⁴⁷.

Подібні урочистості, як королівське одруження, також пов'язували з необхідністю робити подарунки королівській родині. Відновлення в Чернівцях у травні 1920 р. українського студентського товариства «Союз», який планував розгорнути виховну діяльність серед студентів-українців, виявилось нетривалим, адже його діяльність обірвалася вже у липні 1921 р. Тоді голова В. Буцура відмовився від імені товариства надати внесок на спорудження королівського мисливського замку. Свою відмову він пояснив складним культурним становищем українців Буковини, а також твердженням, що Буковина є частиною України. Голова та 12 студентів були ув'язнені й випущені з в'язниці лише внаслідок голодування. За іншими даними В. Буцура наприкінці 1920 р. відмовився скласти присягу на вірність королю та вимагав проведення плебісциту на Буковині. Це стало причиною переслідувань із боку влади, через які В. Буцура залишив країну⁴⁸.

Становлять інтерес спостереження, зроблені в січні 1921 р. посланником В. Шторком щодо внутрішньополітичного життя в Румунії. Це і натяки політиків на свою республіканську сутність, і програш уряду Народної партії, і підготовка націонал-лібералів до повернення до влади (останнє справді відбулося, але вже наступного року). Важливим є і те, що в парламенті обговорювалося робітниче питання щодо надання спеціальної освіти робітникам. Фахова підготовка робітників у певних галузях промисловості буде здійснюватися у 20-х – 30-х роках і буде пов'язана з виробничими центрами, які потребуватимуть кваліфікованої робочої сили. Не можемо погодитися з думкою посланника щодо провалу аграрної реформи, адже після невдалих спроб 1919 р. у країні з'явилися закони 1920 р. про аграрну реформу в Бессарабії та 1921 р. – в Буковині, і судити про її результати в регіоні доводилося після 1927 р., офіційного завершення аграрної реформи⁴⁹. Про результати аграрної реформи для Бессарабії можуть свідчити експропрійовані у 4 271 володінні 1 829 046 га, які розділили між 357 015 господарствами⁵⁰. Для Буковини експропріація землі становила 40 875 га у північній та 34 125 га – у південній її частинах. Зрештою землю під час реформи отримали 28 887 румунів та 17 331 українців, відповідно 39 594 та 14 841 га⁵¹.

Зрозуміло, що В. Шторк налагодив контакти з німецькими та угорськими представниками в румунському парламенті. Так, 1921 р. у парламенті діяла група (клуб) німецьких депутатів з 16 осіб, які представляли

Буковину, Ардял, Банат. Цій групі посланник віддає належне за освіченість і тісну згуртованість. Коло її інтересів відзначає саме в експорті-імпорті, оскільки парламентарі представляли інтереси аграрного населення й були зацікавлені в експорті сільськогосподарських продуктів та імпорті інвентаря. Зацікавлення посланника викликав і А. Кольрус, який як колишній діяч Німецької національної ради брав участь у політичному житті Буковини та країни. Саме він став для посланника В. Шторка джерелом інформації економічного плану. Щоправда, якщо представники німецької меншини шукали в Австрії місце для збуту продукції, то в Німеччині вони намагалися знайти кошти для видання національної німецької газети на Буковині⁵².

Висвітлення політичних взаємин усередині королівства Румунії є неповним без розгляду церковних відносин. Посланник В. Шторк є абсолютно правим, коли пише в донесенні від 20 лютого 1921 р. про релігійну єдність Старого королівства, де загалом переважали представники греко-східного обряду та існували громади юдейської віри. Приєднання нових провінцій принесло й нові конфесії. У парламенті та уряді обговорювалося питання про визнання релігійних конфесій і правомочність їх існування на території країни. У результаті мусульманська конфесія, римо-католицька та греко-католицька церкви спільно з протестантськими були визнані чинними на території Румунії. А це означало право на участь верховного релігійного представника в діяльності Сенату. Щоправда інтереси державної безпеки змусили вжити заходів для перепідпорядкування громад. Так, греко-католики з Буковини (українці) замість підпорядкування Станіславову отримували підпорядкування римо-католицькому єпископові у Яссах. Складнощі, пов'язані з наміром підписання конкордату з Ватиканом у 1921 р., викликали протест із боку православних священників, і як відзначав посланник В. Шторк, цей протест заявили й викладачі теологічного факультету нещодавно (1919) румунізованого Чернівецького університету. Причина полягала в тому, що призначення й інтронізація католицьких архієпископів та єпископів відбувалася без участі держави (насамперед короля). Позиція уряду в питанні конкордату була прагматичною, оскільки необхідно було перетворити на лояльних громадян 3 млн католиків, і уряд був готовим іти на поступки Ватикану⁵³. Православність українців Буковини владою було використано в період проведення мирної конференції у Парижі 1919 р., коли по українських селах почали поширювати прохання до Паризької мирної конференції щодо збереження цілісності Буковини і неприєднання українських сіл до Польщі⁵⁴. Коли в австрійських донесеннях повідомлялося про планований Т. Йонеску візит до Риму, то імовірно йшлося саме про поїздку для укладення конкордату з Ватиканом⁵⁵.

Озвучена позиція уряду в церковному питанні також перегукувалася із заявами уряду про організацію політичного життя у країні та захист прав румунів поза її межами. Це озвучив Т. Йонеску на засіданні сенату в лютому 1921 р. Висновок, який можна зробити з цього донесення, стосується заяви румунського уряду про вибір миролюбної політики з сусідніми країнами. Ця теза, озвучена Т. Йонеску, буде повторюватися у програмах політичних партій, заявах королів Румунії і надалі. Окрім мирних відносин також вибрано Румунією шлях на створення оборонних союзів із Чехословацькою республікою, Королівством сербів, хорватів і словенців, Польщею на підставі спільних інтересів. Підняте питання про становище румунів за кордоном дало змогу Т. Йонеску говорити про дотримання прав румунів як меншини у Греції, Болгарії та відсутність остаточного порозуміння щодо надання рівних прав румунам у Королівстві сербів, хорватів і словенців та сербам у королівстві Румунії. Тоді ж робилася і заява щодо Підкарпатської Русі, яку Румунія бачила лише у складі Чехословаччини, а також намір створити Малу Антанту у складі трьох країн (Румунія, Польща, Чехословаччина), що підтримувалося Францією⁵⁶.

Проте зовнішня миролюбна політика мала поєднуватися з досить жорсткою внутрішньою політикою, якщо це стосувалося діяльності партійних організацій. Так, у квітні 1921 р. посланник В. Шторк відзначає заходи влади проти комуністів та іредентистів, наводячи як приклад арешти угорських іредентистів, серед них і гімназистів, у Клузі та Арадї. Причиною дій поліції став інцидент у Сенаті. Крім того, невдоволення й дії іредентистів пояснювалися румунізацією приєднаних провінцій, що викликало супротив місцевого населення⁵⁷. Для комуністів квітень був місяцем підготовки до проведення установчого конгресу. Останній все ж було скликано в Бухаресті і проведено 8-12 травня 1921 р. Щоправда ухвалення рішення про приєднання Соціалістично-комуністичної партії Румунії до III Інтернаціоналу, за словами посланника, стало причиною арешту депутатів конгресу. Зрештою на комуністичний рух у Румунії дивилися як на керований із Москви, але при цьому комуністичні організації на Буковині та в Бессарабії намагалися до певного часу діяти як складові КП(б)У та РКП (б)⁵⁸.

Водночас для травня 1921 р. важливішою була новина про відносини між Румунією та Чехословаччиною. Так на 14 травня припадає повідомлення про рішення обміну 12 румунських громад на 2 українські, чим мали вирівняти румунсько-чехословацький кордон у Марамуреші. Того ж дня надіслано й повідомлення про намір Румунії та Чехословаччини підписати оборонний союз та ухвалення рішення про недопущення реставрації Габсбургів. Настрої у політичній верхівці посланник зобразив як спротив угоді з боку націонал-лібералів та консервативних демократів. На думку

посланника, складалася ситуація, коли протистояння реставрації Габсбургів виглядало з боку Румунії рішучішою дією, ніж протистояння радянській Росії⁵⁹.

Критичним судження посланника про Малу Антанту залишається й у донесенні від 31 травня 1921 р., де він говорить про звичайний блок малих держав, які бажають виділити свої власні інтереси. Домовленості Румунії із Фінляндією ставляться посланником в один ряд із домовленостями з Польщею, адже всі вони стосуються захисту від радянського нападу. Важливими виглядали економічні взаємини, адже згідно з ними польські судноплавні компанії отримували у власне розпорядження пристані та склади в румунських портах, якими бачилися Бреїла та Констанца. Нам відомо також, що на р. Дунаї польське торгове представництво діяло у м. Галац, про яке посланник згадував пізніше, доповідаючи про ратифікацію польсько-румунської торгової угоди. Щоправда вчергове наголошувалося на ролі Франції у підписанні цієї угоди⁶⁰.

Ефективнішим посланникові Австрії бачилося підписання угоди Румунії з Чехословаччиною, хоча вона й була спрямована проти Угорщини. Також тут зверталася увага на можливість Чехословаччини просити про такі ж концесії, які були надані Польщі. Втягнення Королівства сербів, хорватів і словенців у союз Румунії та Чехословаччини посланник подав як ідею Е. Бенеша, яку підтримав Т. Йонеску. У 1920 р. Н. Пашич відмовився укладати угоду, але у 1921 р. до ідеї переговорів у Королівстві сербів, хорватів і словенців знову повернулися⁶¹.

У червні 1921 р., під час поїздки генерального секретаря МЗС Деруссі до Белграда, відбулося підписання протоколу між двома країнами. Цим, фактично, завершувалося майже повне оточення Угорщини та демонструвалася цілком вмотивована територіальним питанням солідарність настроїв у Чехословаччині, Румунії та Італії щодо можливості реставрації Габсбургів. Негативом у створенні Малої Антанти посланник вважав відмову Королівства сербів, хорватів і словенців та Чехословаччини виступити на підтримку Румунії у разі спроб радянської Росії силою повернути собі Бессарабію. Також із зближення з Болгарією вважалось ним умовністю, оскільки зберігало небезпеку і для Королівства сербів, хорватів і словенців, і для Румунії⁶².

Важливим для Румунії у першій половині 1921 р. залишалося питання порозуміння з радянською Росією⁶³. Відповідні контакти відбувалися ще у 1920 р. З боку радянської Росії, війська якої перебували на території України, але не мали наказу перейти р. Дністер та продовжити переслідування денікінців і частин УГА, ще взимку 1920 р. надійшло урядове звернення, передане по радіо Г. Чичеріним, із пропозицією про мирні переговори. Зі свого боку з пропозицією про переговори звернувся і уряд Української СРР, нагадавши про укладення 5-9 березня 1918 р. угоди між двома урядами (угода Раковського-Авереску).

Як відомо, вже 8 березня 1920 р. радянська сторона обговорила питання складу делегації та запропонувала місце проведення зустрічі. Ним мало стати м. Харків, як і обов'язковою вважалася участь представників УСРР. Зі свого боку тодішній прем'єр-міністр Румунії А. Вайда-Воевод запропонував для зустрічі м. Варшаву. Радянська сторона відмовилася, мотивуючи це перебуванням у стані війни з Польщею, і повторно запропонувала для переговорів Харків. Звістка про можливі переговори з радянською Росією доволі широко обговорювалася у столичній пресі, мали місце мітинги та демонстрації із приводу укладення миру. Мир, зокрема, вважався гарантією визнання Бессарабії у складі королівства, а в очах зарубіжної преси він міг стати основою для спільних дій Румунії і Польщі. Це питання обговорював А. Вайда-Воевод із Є. Сапегою, вважаючи необхідним узгодження дій та визнавав важливим як питання східних кордонів Польщі, так і збереження незалежної України. Як результат – участь румунської делегації у конференції у Варшаві. Щоправда відставка уряду 13 березня 1920 р. і початок діяльності уряду А. Авереску перервали на деякий час контакти з радянською Росією в плані укладення миру⁶⁴.

Щоправда, в листі М. Литвинова від 7 липня 1920 р. йшлося про готовність радянської Росії та радянської України вести переговори з Румунією щодо укладення миру та вирішення грошових питань. 18 серпня 1920 р. радіограмою Г. Чічерін відмовлявся вести переговори з Румунією у Варшаві та пропонував Харків. Т. Йонеску своєю чергою запропонував Лондон як місце переговорів, від чого радянський нарком відмовився, наполягаючи на прямих переговорах із Румунією. У тодішньому обміні радіограмами обговорювалося й питання стану миру та війни у відносинах обох країн. У радіограмі від 13 жовтня 1920 р. Г. Чічеріна йшлося про потребу вирішення спірних питань між країнами та встановлення мирних відносин. Обмін радіограмами вівся впродовж листопада-грудня 1920 р., зачепивши й питання концентрації більшовицьких військ на р. Дністрі (25 грудня 1920), де Г. Чічерін висловився щодо проведення мирної конференції із метою усунення загрози конфлікту. На це мала місце відповідь Т. Йонеску, що Румунія не перебуває у стані війни з радянською Росією, тому немає потреби вести переговори про мир. Зрештою 31 січня 1921 р. мала місце відповідь Т. Йонеску Г. Чічеріну щодо створення делегації для участі в конференції у Ревелі, де мали обговорити термінові питання та налагодити торгові відносини й навігацію на Дністрі⁶⁵.

Станом на лютий 1921 р., за даними посланника В. Шторка, обмін радіодепешами між радянською Росією та Румунією щодо укладення миру вівся й надалі. На думку австрійського дипломата, для радянської Росії це був пошук виходу з ізоляції, тоді як для Румунії – шлях до залагодження бессарабської проблеми. Місцем для переговорів мали обрати Таллінн, і робилося до деякої міри це поспіхом, оскільки очікувався напад більшовиків.

Як відомо, до початку лютого 1921 р. австрійська дипломатична місія через довірену особу провела перевірку стану справ на Буковині та у Бессарабії і Польщі, отримавши дані про негативне ставлення більшості населення до принципів більшовизму. Цей антибільшовицький настрій пояснювали і вигідним матеріальним становищем населення, і інформацією, яку отримували від втікачів із більшовицької території. Про населення Бессарабії стверджували, що воно бажає об'єднання з небільшовицькою Росією. Тому, на думку довіреної особи, за можливого референдуму в Бессарабії його результат був би на користь румунського уряду. Водночас, мали місце незначні більшовицькі провокації на радянсько-румунському кордоні. Втім, австрійські дипломати не вважали їх свідченням розгортання великих бойових дій. До того ж у Бессарабії проводилися заходи зі зміцнення оборони регіону⁶⁶.

Для Румунії було важливим мати надійну міжнародну підтримку, у зв'язку з чим велися й активні переговори з Польщею. Фактичними союзниками мали також стати і фіни. У разі нападу більшовиків на Фінляндію Румунія мала би розпочинати бойові дії, хоча це не давало покращення становища останньої. Повірений у справах А. Фольгубер писав і про ситуацію з Чехословаччиною, де розраховували на підтримання відносин із радянською Росією. При цьому бачилося можливим і сполучення через територію Самостійної України, до складу якої могла увійти Східна Галичина. Фактично це створювало конфлікт між Чехословаччиною та Польщею, на додачу до конфлікту через Тешинську Сілезію⁶⁷. Щоправда значно гостріше конфлікт проявиться у другій половині 1930-х років, коли постане питання про можливість надання військової допомоги Чехословаччині з боку СРСР.

Як видно з австрійських донесень, вважалося, що більшу загрозу цілісності Румунії мали би складати Угорщина й Болгарія, а не радянська Росія. Проте він шукав і варіант вирішення проблеми протистояння Угорщини, Болгарії і Румунії саме в умовах радянської агресії. Таким ставала передача певних територій, на які, наприклад, претендувала держава корони Св. Стефана, в обмін на надання військової допомоги проти більшовиків. Зрештою на лютий 1921 р. складалося враження про можливість успішного протистояння більшовицькому наступу⁶⁸.

Урядом А. Авереску з квітня 1921 р. проводилися спроби організувати перемовини в Таллінні, куди мали направити посла Румунії у Туреччині Г. Філаліті. Посланник В. Шторк відзначає існування певної напруги, що стосувалася становища Бессарабії і демонструвалася постійною боєготовністю підрозділів румунської армії на території Бессарабії. Очікувалося, що в Таллінні буде порушено і питання золотого запасу Румунії, про що ми вже згадували, повернення підданих Румунії із таборів військовополонених. Проте основним питанням на переговорах залишався статус Бессарабії,

визнання її у складі Румунії радянським керівництвом. Щоправда в перші дні травня 1921 р. Г. Фіلالіті так і не вирушив до Таллінна, оскільки радянська сторона внесла пропозицію про зміну місця зустрічі, і хоча продовжувалися запевнення в тому, що конференція дозволить вирішити спірне питання Бессарабії, у дипломатичних колах вважали можливим обговорення лише економічних відносин між двома державами. Наприкінці травня 1921 р. зтягування радянсько-румунської конференції у Таллінні пояснювали заміною посла Румунії у Гельсінкі. За місяць потому, 22 червня 1921 р. посланник В. Шторк писав про остаточну відмову від Таллінна як місця переговорів між Румунією та радянською Росією і перенесення їх до Варшави, де мали врегульовувати невирішені питання. Щоправда, і від цих переговорів не очікували в дипломатичних колах якогось помітного результату. Дійсно уряд А. Авереску відкликав направлених у Варшаву дипломатів⁶⁹

Отже, на першу половину 1921 р. внутрішньополітична ситуація в Румунії виглядала напруженою, але контрольованою. Уряд, розуміючи невідворотність змін, здійснював аграрну реформу і впорядковував церковні відносини, паралельно проводячи послідовну політику румунізації територій, які були включені до королівства за результатами Першої світової війни. Одночасно, робилося все, щоби порозумітися з сусідами, убезпечивши себе від непорозумінь з ними та від загрози залишитися сам на сам у разі більшовицького вторгнення. Тут вдалося укласти відповідні угоди, підписати протоколи про наміри чи, принаймні, досягти значного прогресу в переговорах. Єдине, що не вдалося, так це порозумітися з радянською Росією, відповідно вирішити два ключових завдання: досягти визнання від більшовиків включення до складу Румунії Бессарабії та повернення золотовалютного запасу.

¹ Піддубний І.А. Партії, парламент, король та уряд. Розвиток і взаємодія елементів політичної системи Румунії у 1918-1940 рр. Чернівці: Друк Арт, 2019. С. 7-41.

² Nistor I. Istoria Basarabiei. Scriere de popularizare. Introducere de V. Pâslariuc. București: Humanitas, 2017. P. 296-317.

³ Addenda. Nistor I. Istoria Basarabiei. P. 325-359.

⁴ Geblescu D. Chestiunea Basarabiei și relațiile româno-sovietice 1917-1934. Ediție inedită, Studiu itroductiv de S. Neagoe. București: Machiavelli, 2013. P. 71-109.

⁵ Hrenciuc D. Provocările vecinătății: Ucrainenii Bucovineni în Regatul României Mari (1918-1940). Contribuții. Iași: Tipo Moldova, 2010. P. 223-316.

⁶ Ciubotaru Șt. Viața cotidiană la Curtea Regală a României (1914-1947). București: Editura Cartex, 2012.

⁷ Scurtu I. Istoria românilor în timpul celor patru regi: 1866-1947. Vol. II: Ferdinand I. București: Editura Enciclopedică, 2011.

⁸ Scurtu I., Buzatu Gh. Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948). București: Paideia, 1999. P.113-143.

⁹ *Revista de istorie militară*. 2021. №1-2.

¹⁰ Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне. Суспільно-політичний нарис із малюнками і мапою Буковини (Харків, 1928). Чернівці: Зелена Буковина, 2005.

¹¹ Буковина, її минуле і сучасне. Під ред. Д. Квітковського, Т. Бриндзана, А. Жуковського. Париж: Зелена Буковина, 1956.

¹² Гакман С. Бессарабія між миром і війною. Питання Буковини та Бессарабії в міжнародних відносинах, 1917-1940 рр. Чернівці: Зелена Буковина, 2009.

¹³ Буковина 1918-1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток (Матеріали і документи). Упор. та ред. С. Д. Осачука; Резюме нім. та англ. мов. Чернівці: Зелена Буковина, 2005; Буковина в контексті європейських міжнародних відносин (з давніх часів до середини ХХ ст.). В. М. Ботушанський, С. М. Гакман, Ю. І. Макар та ін. Чернівці: Рута, 2005.

¹⁴ Попенко Я. Бессарабське питання на Паризькій мирній конференції (осінь-зима 1919 р.). *Схід*. 2018. №4 (156). С.56-60.

¹⁵ Бондаренко Д. Противостояние Румынии российской большевистской агрессии в 1918-1920 годах. *Дриновський збірник*. 2019. Т. XII. С.179-187.

¹⁶ Agstner R. Handbuch des Österreichischen Auswärtigen Dienstes. Band 1: 1918 – 1938 Zentrale, Gesandtschaften und Konsulate. Wien: Lit, 2015. S. 99.

¹⁷ Частина документів, які надсилалися у розглядуваний період до Відня, були підготовлені ним, а саме №: 41-52. Тут він зазначався як «повірений у справах», що свідчить про відсутність посланника В. Шторка у цей час у Бухаресті.

¹⁸ Agstner R., Enderle-Burgel G., Follner M. Österreichs Spitzendiplomaten zwischen Kaiser und Kreisky. Biographisches Handbuch der Diplomaten des Höheren Auswärtigen Dienstes 1918 bis 1959. Wien 2009. S. 433-434; Deusch E. Die effektiven Konsuln Österreich (- Ungarns) von 1825 – 1918. Ihre Ausbildung, Arbeitsverhältnisse und Biografien. Köln – Weimar – Wien: Böhlau, 2017. S. 633-634.

¹⁹ Rauscher W. Struktur und Organisation des österreichischen Auswärtigen Dienstes 1918 bis 1938. *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938 (ADÖ)*. Band 1: Selbstbestimmung der Republik. 21. Oktober 1918 bis 14. März 1919, hg. v. Klaus Koch, Walter Rauscher, Arnold Suppan. Wien – München: VÖAW, 1993. S. 18.

²⁰ Deusch E. Die effektiven Konsuln Österreich (- Ungarns) von 1825 – 1918. S. 634.

²¹ До прикладу: Legationsrat Ritter v. Storck an Außenminister Berchtold, Belgrad, 29. Juni 1914. Frass O. Quellenbuch zur österreichischen Geschichte. III. (Von Joseph II. bis zum Ende der Großmacht). Wien: Birken-Verlag, 1962. S. 319-320.

²² Hornykiewicz T. Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergründe. Bd. IV. Philadelphia: Ferdinand Berger & Söhne, 1969. S. 301-305, 309-313.

²³ Буковина 1918-1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток. С. 229-231.

²⁴ Ситуація на Півдні Росії з особливою увагою на становище військовополонених. Донесення уповноваженого Міжнародного комітету Червоного Хреста д-ра Баціл'єрі (1921 р.). Підготовка до друку, переклад українською мовою Ігор Жалоба та Любова Шпаковські. *Австрія й Україна на історичних перехрестях: наук. зб.* Упоряд.: І.В. Жалоба, О.Р. Купчик, Л. В. Шпаковські. Київ: Дипломат. акад. України при МЗС України, 2016. С. 294-309.

²⁵ Agstner R., Enderle-Burgel G., Follner M. Österreichs Spitzendiplomaten zwischen Kaiser und Kreisky. Biographisches Handbuch der Diplomaten des Höheren Auswärtigen Dienstes 1918 bis 1959. Wien 2009. S. 454-455.

²⁶ Agstner R. Handbuch des Österreichischen Auswärtigen Dienstes. S. 99-100.

²⁷ Clark Ch. U. Greater Roumania. New York: Dodd, Mead and Company, 1922. P. 229.

²⁸ Ibid. P. 227-228, 230.

²⁹ Г. А. Гратц з листопада 1919 р. по січень 1921 р. був посланником у Відні, палкий прихильник Габсбургів, який виступав за реставрацію монархії і співробітництво країн-наступниць Австро-Угорщини.

³⁰ Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Neues Politisches Archiv, Liasse Rumänien 2/10-2/11, Karton 653 (далі – ÖStA / ARA). Zl. 1/P. Eintreffen in Bukarest. Reiseindrücke. Bukarest, am 21.12.1920. Streng geheim.

³¹ Clark Ch. U. Greater Roumania. P. 442-443.

³² Nistor I. Istoria Basarabiei. P. 350.

³³ ÖStA / ARA. Zl. 1/P. Eintreffen in Bukarest.

³⁴ Clark Ch. U. Greater Roumania. P. 433.

³⁵ ÖStA / ARA. Zl. 34/P. Alarmnachrichten aus Wien. Bukarest, am 27.01.1921. Geheim!

³⁶ ÖStA / ARA. Zl. 35/P. Bevorstehendes Eintreffen der deutschen Gesandtschaft. Bukarest, am 30.01.1921.

³⁷ ÖStA / ARA. Zl. 38/P. Audienz des ungarischen Geschäftsträgers beim König. Der ungarische Gesandte. Bukarest, am 15.02.1921.

³⁸ ÖStA / ARA. Zl. 21/P. Der Gesandte: Herr Stambolijski. Bukarest, am 17.01.1921.

³⁹ Clark Ch. U. Greater Roumania. P. 433.

⁴⁰ ÖStA / ARA. Zl. 20/P. Rumänische Heiraten. Bukarest, am 17.01.1921.

⁴¹ ÖStA / ARA. Zl. 31/P. Die Bolşeviken-Gefahr. Bukarest, am 21.01.1921.

⁴² ÖStA / ARA. Zl. 45/P. Der polnische Minister des Äussern in Bukarest. 2. Beilagen. Bukarest, am 03.03.1921. Streng vertraulich!

⁴³ ÖStA / ARA. – Zl. 48/P. Die polnisch-rumänische Entente. Bukarest, am 19.03.1921. Streng vertraulich!

⁴⁴ Cârsteanu Petre Nunțile Regale. *Calendarul "Glasul Bucovinei" pe anul 1922*. Cernăuți, 1921. P. 3-12.

⁴⁵ Marghiloman A. Note politice: 1897-1924. Vol. V: 1920-1924. București: Editura Institutului de arte grafice «Eminescu», 1927. P. 115, 117-118; ÖStA / ARA. Zl. 20/P. Rumänische Heiraten; Zl. 43/P. Die Hochzeit der Prinzessin Elisabeth. Bukarest, am 02.03.1921. Streng vertraulich!

⁴⁶ ÖStA / ARA. Zl. 49/P. Recirements im Bucarester diplomatischen Korps. Bukarest, am 19.03.1921. Vertraulich!

⁴⁷ ÖStA / ARA. Zl. 33/P. Die inneren Verhältnisse in Rumänien. Bukarest, am 24.01.1921. Streng vertraulich!

⁴⁸ *Воля народа*. 1920. 20 травня; Піддубний Г. Буковина, її минуле і сучасне. С. 106; Буковина, її минуле і сучасне. С. 783.

⁴⁹ ÖStA / ARA. Zl. 33/P. Die inneren Verhältnisse in Rumänien. Bukarest, am 24.01.1921. Streng vertraulich! Додаємо, що прикладом підготовки робітників може бути І. Козачук, уродженець с. Прилипче, який після навчання працював на текстильній фабриці і в першому радянському періоді навіть став директором фабрики. Тим паче, що текстильна галузь в Румунії міжвоєнного періоду все ж була досить потужною. Представлена рядом фабрик різної величини, текстильна і трикотажна галузі у Чернівцях орієнтувалися і на експорт продукції до Польщі.

⁵⁰ Nistor I. Istoria Basarabiei. P.343.

⁵¹ Hrenciuc D. Provoacărele vecinătății: Ucrainenii Bucovineni în Regatul României Mari (1918-1940). P. 233-234.

⁵² ÖStA / ARA. Zl. 3/P. Die deutschen Abgeordneten in der rumän. Kammer. Bukarest, am 2.02.1921. Streng vertraulich!

⁵³ ÖStA / ARA. Zl. 40/P. Die religiösen Verhältnisse Rumäniens; das Konkordat. Bukarest, am 20.02.1921; Документ 48. Буковина 1918-1940 pp.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток. С. 230-231.

⁵⁴ Nistor I.I. Problema ucraineană în lumina istoriei / Ediție îngrijită și prefață de I. Oprisan. București: VESTALA, 2016. P. 301-303; у газеті «Голос Буковини» було оприлюднено відозву до мешканців 58 сіл, що входили до тодішніх Кіцманського, Заставнівського, Вижницького, Вашківського, Путильського повітів Буковини, які називали «руською частию Буковини». Їх просили вирішити свою долю, оскільки мешканцям сіл нібито загрозувало відлучення від православної церкви. Одночасно подавався тут і зразок «Протесту проти заміру відлучення одної часті Буковини і єї злуки з Польщою». Див.: Буковинська справа при мировий конференції. *Голос Буковини*. 1919. 20 липня. Ч. 26. С. 1. Питання віри також обговорювалося у пресі раніше, що дало змогу звинуватити римо-католицького священника Шмідта у нав'язуванні римо-католицької віри одній зі сторін у змішаному шлюбі католиків і православних. Див.: Віросповідання в Ромунії. *Голос Буковини*. 1920. 26 грудня. Ч. 52. С. 2.

⁵⁵ ÖStA / ARA. Zl. 47/P. Take Jonescu nach Portorose. Bukarest, am 10.03.1921; Zl.50/P. Take Jonesco`s Portorosereise dementiert. Bukarest, am 19.03.1921.

⁵⁶ ÖStA / ARA. Zl. 41/P. Take Ionescu über die auswärtige Politik Rumäniens. Bucarest, am 21. Februar 1921.

⁵⁷ ÖStA / ARA. Zl. 59/P. Bekämpfung der Kommunisten in Rumänien: Verschwörerfurcht. Bukarest, am 20.04.1921.

⁵⁸ ÖStA / ARA. Zl. 79/P. Der Kommunisten-Kongress in Bukarest. Bukarest, am 14.05.1921. Vertraulich!

⁵⁹ ÖStA / ARA. Zl. 76/P. Regulierung der Marmaroschgrenze zwischen Rumänien u. der Tschechoslovakei. Bukarest, am 14.05.1921; Zl. 78/P. Das militär-politische Uebereinkommen zwischen Rumänien und der Tschechoslovakei. Bukarest, am 14.05.1921. Vertraulich!

⁶⁰ ÖStA / ARA. Zl. 132/P. Die rumänischen Verträge mit Polen. Bukarest, am 19.07.1921. Vertraulich!

⁶¹ ÖStA / ARA. Zl. 91/P. Politische Abmachungen und Verträge Rumäniens: Finnland, Polen, Tschechoslovakei, Jugoslawien. Bukarest, am 31.05.1921. Vertraulich!

⁶² ÖStA / ARA. Zl. 108/P. Nachklänge zur Belgrader Entrevue. Bukarest, am 24.06.1921. Vertraulich!

⁶³ ÖStA / ARA. Zl. 127/P. Exposé Herrn Take Jonescu's über die auswärtige Politik Rumäniens. Bukarest, am 13.07.1921. Vertraulich!

⁶⁴ Копанский Я. М., Левит И. Э. Советское мирное наступление и Румыния (конец 1919 – начало 1920 г.). *Проблемы внутри- и внешнеполитической истории Румынии нового и новейшего времени*. Кишинев: Штиинца, 1988. С. 211-218; Scurtu I. *Istoria românilor în timpul celor patru regi: 1866-1947*. Vol. II: Ferdinand I. București: Editura Enciclopedică, 2011. P. 100.

⁶⁵ Geblescu D. *Chestiunea Basarabiei și relațiile româno-sovietice 1917-1934*. P. 78-85.

⁶⁶ Документ 47. *Буковина 1918-1940 рр.: зовнішні впливи та внутрішній розвиток*. С. 229-230.

⁶⁷ ÖStA / ARA. Zl. 42/P. Der Schutzwall gegen Sowjetrussland. Bukarest, am 23.02.1921.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ ÖStA / ARA. – Zl. 58/P. Konferenz in Reval. Bukarest, am 20.04.1921; Zl. 70/P. Verzögerung im Beginn der in Reval projektierten russisch-rumänischen Verhandlungen. Bukarest, am 09.05.1921; Zl. 88/P. Die Revaler Konferenz. Bukarest, am 28.05.1921. Vertraulich!; Zl. 103/P. Revaler Konferenz. Bukarest, am 22.06.1921. Vertraulich!; Копанский Я. М., Левит И. Э. Советское мирное наступление и Румыния. С. 218.

REFERENCES

1. Agstner, R. (2015). *Handbuch des Österreichischen Auswärtigen Dienstes*. (Band 1). Wien: Lit [in German].

2. Agstner, R., Enderle-Burgel, G., & Follner, M. (2009). *Österreichs Spitzendiplomaten zwischen Kaiser und Kreisky. Biographisches Handbuch der Diplomaten des Höheren Auswärtigen Dienstes 1918 bis 1959*. Wien [in German].

3. *Avstriia i Ukraina na istorychnykh perekhrestiakh: nauk. zb.* (2016). Kyiv: Diplomat. akad. Ukrainy pry MZS Ukrainy, 294-309 [in Ukrainian].

4. Bondarenko, D. (2019). Protyvostoianye Rumynny rossiyskoj bol'shevystskoj ahresyy v 1918-1920 hodakh. *Drynovs'kyj zbirnyk*, 12, 179-187 [in Russian].

5. *Bukovyna 1918-1940 рр.: zovnishni vplyvy ta vnutrishnij rozvytok (Materialy i dokumenty)*. (2005). Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].

6. *Bukovyna v konteksti ievropejs'kykh mizhnarodnykh vidnosyn (z davnykh chasiv do seredyny XX st.)*. (2005). Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].

7. *Bukovyna, ii mynule i suchasne*. (1956). Paryzh: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].

8. Ciobotaru, Șt. (2012). *Viața cotidiană la Curtea Regală a României (1914-1947)*. București: Editura Cartex [in Romanian].

9. Clark, Ch.U. (1922). *Greater Roumania*. New York: Dodd, Mead and Company [in English].

10. Deusch, E. (2017). *Die effektiven Konsuln Österreich (Ungarns) von 1825 – 1918. Ihre Ausbildung, Arbeitsverhältnisse und Biografien*. Köln – Weimar – Wien: Böhlau [in German].

11. Geblescu, D. (2013). *Chestiunea Basarabiei și relațiile româno-sovietice 1917-1934*. București: Machiavelli [in Romanian].

12. Hakman, S. (2009). *Bessarabiia mizh myrom i vijnoiui. Pytannia Bukovyny ta Bessarabii v mizhnarodnykh vidnosynakh, 1917-1940 rr.* Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].
13. Hornykiewicz, T. (1969). *Ereignisse in der Ukraine 1914-1922, deren Bedeutung und historische Hintergründe.* (Bd. 4). Philadelphia: Ferdinand Berger & Söhne [in German].
14. Hrenciuc, D. (2010). *Provocările vecinătății: Ucrainenii Bucovineni în Regatul României Mari (1918-1940).* Contribuții. Iași: Tipo Moldova [in Romanian].
15. Kopanskyj, Ya. M., & Levyt, Y. E. Sovetskoe myrnoe nastuplenye y Rumynyia (konets 1919 – nachalo 1920 h.). *Problemy vnuty- y vneshnepolytycheskoj ystorry Rumynny novoho y novejsheho vremeny.* Kyshynev: Shtyntsya [in Russian].
16. *Legationsrat Ritter v. Storck an Außenminister Berchtold, Belgrad, 29. Juni 1914. Frass O. Quellenbuch zur österreichischen Geschichte. III. (Von Joseph II. bis zum Ende der Großmacht).* (1962). Wien: Birken-Verlag [in German].
17. Marghiloman, A. (1927). *Note politice: 1897-1924.* Vol. V: 1920-1924. București: Editura Institutului de arte grafice Eminescu [in Romanian].
18. Nistor, I. (2017). *Istoria Basarabiei. Scriere de popularizare.* București: Humanitas [in Romanian].
19. Nistor, I.I. (2016). *Problema ucraineană în lumina istoriei.* București: VESTALA [in Romanian].
20. Piddubnyj, H. (2005). *Bukovyna, ii mynule i suchasne. Suspil'no-politychnyj narys iz maliunkamy i mapoiu Bukovyny* (Kharkiv, 1928). Chernivtsi: Zelena Bukovyna [in Ukrainian].
21. Piddubnyj, I.A. (2019). *Partii, parlament, korol' ta uriad. Rozvytok i vzaiemodiia elementiv politychnoi systemy Rumunii u 1918-1940 rr.* Chernivtsi: Druk Art [in Ukrainian].
22. Popenko, Ya. (2018). Bessarabs'ke pytannia na Paryz'kij myrnij konferentsii (osin' zyma 1919 r.). *Skhid*, 4 (156), 56-60 [in Ukrainian].
23. Rauscher, W. (1993). Struktur und Organisation des österreichischen Auswärtigen Dienstes 1918 bis 1938. *Außenpolitische Dokumente der Republik Österreich 1918-1938 (ADÖ).* (Band 1). Wien – München: VÖAW, 1993 [in German].
24. Scurtu, I. (2011). *Istoria românilor în timpul celor patru regi: 1866-1947.* (Vol.2). București: Editura Enciclopedică [in Romanian].
25. Scurtu, I., & Buzatu, Gh. (1999). *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948).* București: Paideia [in Romanian].